

УДК 811.111'373.23

ПРИЗВИСЬКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНІ СИМВОЛИ

Ніколенко О.В.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено, що основною причиною утворення прізвиськних найменувань в англійській мові є сприйняття людиною навколишнього середовища як позитивно, так і негативно – соціально-оцінно: під час номінації враховується стан і роль денотата в соціальному полі. Незалежно від сфери використання (на рівні мікро- чи макросоціуму) прізвиська виконують низку соціопрагматичних функцій: соціальна ідентифікація, соціальна демаркація, соціальний контроль, соціальна ідентифікація, припинення та возвеличування.

Ключові слова: прізвисько, лексема, соціальний антропонім, комунікативна стратегія, пейоративна конотація.

Постановка проблеми. Соціальна сутність мови проявляється у тому, що вона знає дії соціальних факторів. Але неправомірно розглядати соціальність як щось зовнішнє стосовно мови. І, певною мірою, можна вважати, що мова не існує поза соціальністю. Усі соціальні зміни по-різному впливають на мову, на її окремі рівні та характеризуються різними кількісними та якісними параметрами відповідно до соціальної природи самих чинників та особливостей рівнів мови, на які ці фактори чинять вплив. Цілком очевидно, що внаслідок дії соціальних чинників передусім змінюється лексика, а прізвиська, як жодні інші оніми, особливо насичені екстралінгвістичною інформацією. Відображаючи культуру суспільства загалом і внутрішню культуру особистості зокрема, вони створюють соціокультурні символи, культурні універсали, що відображають традиції народу, звички, побут, смаки, ідеали тощо. Прізвиськні номінації мають високий ступінь активності нині. Суспільство, що складається з різних соціальних груп, маркує індивідуумів усередині цих груп, виокремлюючи соціальний, майновий, професійний, рольовий статус іменованих на своєрідній ієрархічній драбині; створює враження про людину, звички, побут, смаки, ідеали тощо іншими комунікантів.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Проте на сьогодні лінгвісти недостатньо приділяють увагу вивченню цієї антропонімичної категорії та особливостям її функціонування. Демонструючи прикметні особливості характеру, способу життя та діяльності представників тої чи іншої соціальної групи, прізвиська, незважаючи на сферу їх використання (на рівні мікро- та макросоціуму), сприяють виконанню низки комунікативних завдань і стратегій, насамперед соціальної ідентифікації, соціальної демаркації, соціального контролю, грі, зменшенню соціального напруження, припинення/возвеличенню, прихильності.

Мета роботи – виявити та описати соціокультурні особливості утворення та функціонування прізвиськ на матеріалі англійської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальній лінгвістиці Ю. Д. Дешерієв класифікує соціальні фактори залежно від особливостей природи, способу, часу та результату впливу на мову, – соціальні чинники стихійного та свідомого впливу, діахронні та синхронні, макросоціальні

(глобальні) та мікросоціальні (окремі), позитивні та негативні тощо [4]. На сьогодні особливий інтерес становлять соціальні фактори ідеологічного змісту (ідеологія та пропаганда, ідеологічне осмислення мовних одиниць, лексикон та мовлення політиків тощо), які є факторами свідомого впливу на мову, макросоціальні (масова комунікація) та мікросоціальні. Наочно відтворюючи події, засоби масової комунікації не просто фіксують і поширюють політичні та соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві, а цілеспрямовано використовують ті чи інші лексичні, стилістичні одиниці для формування бажаної громадської думки. Останні два роки поспіль відбуваються докорінні зміни в суспільних структурах, правосвідомості, культурі, інтелектуальному та духовному житті європейського суспільства, і мова не просто відображає, а й свідомо використовується політиками для підтримки або неприйняття тих чи інших ідеологій, дій. Особливо гострим постає питання оцінки та переоцінки особистісних та загальнолюдських цінностей. Постають одвічні питання про «добро» і «зло», які насамперед пов'язуються з етичними категоріями, з поняттями моралі й моральними критеріями.

Завдяки суспільному характеру мови, створеної суспільством, мислення людини також набуває суспільного характеру. Кожна людина мислить тими само категоріями, якими послуговуються всі, хто розмовляє цією мовою. Звичайно, відображення довколишнього світу в окремого індивіда, незважаючи на спільність категорії мислення у всіх людей, проходить через його внутрішній, індивідуальний світ, особисте усвідомлення, що формується на основі особистої життєвої практики того чи того індивіда [3, с. 24]. Індивідуальна свідомість формується під впливом умов життя людей, що належать одній епосі, класу, нації. Т. Т. Денисова вважає, що прізвиська апріорі є соціальними антропонімами, бо виникають і функціонують у вузькій соціальній сфері: у сім'ї – малому соціумі, в школі, в сільському населеному пункті, в професійному колективі, в кримінальному світі тощо [2]. Прізвиська – оцінні найменування, і вони прямо чи непрямо відображають статус особи в суспільстві та його суспільну оцінку [5, с. 8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Усе вищесказане повною мірою стосується формування та застосування прізвиськних наймену-

вань у певному мовному середовищі. Енді Кейв із Шефільдського університету, що в Англії, досліджуючи природу прізвиськ шахтарів із Йоркшира у статті «Communicative style as a marker of socio-occupational belonging», вказав на певну соціо-професійну ідентичність останніх. Потрібно мати спеціальні знання гірничої термінології, ієрархії робітників, характерної для цієї місцевості та взаємостосунків людей, щоб зрозуміти значення прізвиськ на кшталт «*Jim the Bottomer*» (a man who worked at the bottom of the mine), «*Alex Cage*» (operated the elevator in the shaft known as the cage), «*Chockblock*» (An unintelligent person, «*Chocka reeves*» (a man who worked with the chocks on the coalface), «*Tommy Toolbox*» (a man who carried lots of unnecessary tools on his waist belt for self-importance) [(4-6 April) 2002: Sociolinguistics Symposium 14 (Ghent, Belgium)]. У наведених прикладах вторинні номінування не просто приписують ті чи інші ознаки носіям, а створюють універсальні соціо-культурні символи ідентифікації професійної належності.

Ідентифікація в соціальній перцепції – це ототожнення індивідом своєї особистості з особистістю іншого індивіда. В основі цього феномена лежить механізм порівняння предметів, образів, явищ. Ідентифікація як цілеспрямований процес закінчується визначенням схожості – різниці між двома особистостями у свідомості кожної з них. Ототожнення, яке виникає внаслідок виявленої (свідомо чи несвідомо) схожості, формує цілісність системи міжособистісних відносин. Тут вмикається емоційний компонент гармонійності, природності зв'язку, зміст якої в почутті «ми», а не «я та інші» чи «ми і вони».

Крім соціальної ідентифікації, за допомогою емоційно маркованих лінгвістичних найменувань, установлюються певні ієрархічні зв'язки між членами спільноти, применшуючи роль одних та підносячи інших. За А. Вежбицькою, вибір імені, аббревіатури чи прізвиська розкриває відмінності між суто соціальним знайомством, нейтральною поведінкою, вираженням позитивної теплоти та захоплення в групі або товаристві [6, р. 512]. Серед прізвиськ англійських шахтарів переважають такі, що мають чіткі демінутивні конотації, які вказують на:

- фізичні недоліки: *Buffalo Head*, *Pig Eyes* (with small, close-set eyes), *The Gnome*, *Little Harry*, *Titch* (very small), *Fatty*, *Doggy Dent* (stupid), *Wiggy* (wore a wig to work), *Grave Digger Bill* (with hump back), *Cowhead* (with a big head), *Honey Monster* (big and fat), *Terry Toad* (ugly looking), *Slaphead* (bald miner), *Rotting Gob* (with bad breath), *Fairground Freak* (big and ugly), *Fuji* (with complexion of a Japanese person).

- особливості поведінки: *Crasher*, *Jumping Joe* (hyperactive), *Tommy Toolbox* (carried a lot of unnecessary tools for self importance), *Tackle-bary Bates* (the same), *Rowdy Yate*, *Clean D* (wore gloves underground), *Shirley* (an idle worker), *Rocket Ronnie*, *Governor* (for a man with a domineering personality) [7].

Очевидно, що надання таких негативних характеристик адресатів спрямоване не лише на номінацію окремих представників шахтарського соціуму, а й на втілення стратегії *приниження* у професійному спілкуванні.

Вторинні прізвиськні номінації з очевидною чи неочевидною іронією, крім соціального ототожнення з певною спільнотою, можуть слугувати *засобом зменшення напруженості* в робочих умовах. Вони також функціонують як жарт політичної сатири й можуть бути потужним засобом боротьби з керівниками. На початку 1920-х років під час страйку в Кейп Бретоні президент Британської імперської корпорації Рой Волвін (Roy Wolvin) дістав зоометафоричне ім'я *Roy the Wolf*. Розгляньмо, яке відображення має номен вовк (англ. wolf) в образній картині світу англійської мови, який знак конотації отримує асоціація з цією твариною. Вовк дістає метафоричну конотацію жорстокості, жадібності, агресивності (a voracious, grabbing, or fiercely cruel person or thing).

У англійців, якщо вовк біля дверей (the wolf is at the door), то шукай бідності. У відомій ідіомі «вовк в овечій шкурі» (wolf in sheep's clothing) має місце яскраво виражена пейоративна конотація: приховувати злий намір, прикидатися. Крім чиновників компанії, через гумористичні прізвиська також критикують інших шахтарів, коли ті виступають своєрідною формою *соціального контролю* або негативною санкцією. Наприклад, одного із шахтарів, який мав звичку засинати на роботі, назвали *Noodle Neck*, очевидно, натякаючи на слабку шию, через яку падає голова noodles (локшина). Інший робітник, який намагався якомога раніше закінчити працювати, був відомий як *Knock Offs*; назва пішла від to knock off – to stop working and go somewhere else (переставати працювати). І ще одна негативна оцінка працівника, що ухилився від роботи, вилілась у прізвисько *Tie Up* (зав'язати).

Чи не найбільшим жартівником у політиці вважають Джорджа Буша-молодшого. У США опубліковано сім книг, де зібрано інноваційні вислови – «бушизми», які відомі у всьому світі, а деякі надовго закріпилися в політичному дискурсі. Численні безглузді висловлювання та обмовки стали невід'ємною рисою мовного портрета політика. Як відомо, мова політиків і політиків є потужним засобом впливу на свідомість членів соціуму, формування бажаної суспільної думки. Щоб досягти поставленої мети, можна використовувати різні техніки пропаганди. Але, щоб *погасити соціальну напруженість, для критики опонентів або для створення образу ворога* можна влучно нагородити своїх політичних суперників прізвиськом. З цим завданням неперевершено справлявся Джордж Буш-молодший. Своему загрозливому політичному опоненту російському президентові Володимирі Путіну Буш-молодший вигадає «дитяче, сповнене симпатії, сердечної прихильності» прізвисько «*Pootie-Poot*», у якому лексема *pooty*, ймовірно, вказує на невеликий зріст політика. Таке іронічне найменування протиставлено величезним амбіціям російського керманіча, щоб обеззброїти його.

Колишній прем'єр-міністр Канади Жан Крістьєн у Буша заслужив образливе прізвисько «*Dino*», в якому лексема *dino* означає «a person or thing that is outdated or has become obsolete because of failure to adapt to changing circumstances», з'явилося у відповідь на зневажливу характеристику, яку надав Бушу один з директорів канадського прем'єра [8]. «The furor erupt-

ed after a newspaper report quoted then communications director to Prime Minister Jean Chretien privately describing U.S. President George Bush as a «moron». The communications director quickly became the former communications director». A White House official responded to the comment by describing Chretien as a «dino,» short for dinosaur. The White House official, to the best of our knowledge, remains in place [9].

Серед своїх найкращих друзів Джордж Буш-молодший відзначав британського прем'єр-міністра Тоні Блера, який підтримав вторгнення США в Ірак. Історичну перемогу лейбористської партії у виборах 1997 року назвали приголомшливою, і, пов'язуючи цю перемогу з лідером партії, Буш нагороджує його прізвиськом «*Landslide*». Лексема *landslide* означає «an overwhelming electoral victory».

Бездоганним політичним діячем, правою рукою президента, яка мала схвальні відгуки і серед експертів, і серед широкого загалу, охарактеризували Кондолізу Райс. Недарма Джордж Буш вважав її «*Guru*», тобто людиною, якій притаманні якості, втілені у лексемі *guru* – «a person who has a lot of experience in or knowledge about a particular subject» [8].

Добре відомо, що лідерові американської адміністрації закортіло називати прізвиськами своїх підопічних. До того ж ці прізвиська змінювалися залежно від настрою Буша, і апаратники Білого Дому часто не могли зрозуміти, про кого з них шеф каже. «*Bullet*» глава Білого Дому називає міністра сільського господарства США пані Ен Венеман. Держсекретаря Коліна Паулла нагородив прізвиськом «*Balloonfoot*», віце-президента Діка Чейні – «*Crash-Dive*», старшого радника Карла Роув – «*Turd Blossom*» [1]. Подібні йменування вчені співвідносять із апелюваннями, що мають характерну оціночну наповненість, наголошуючи, що остання не обов'язково має бути негативною. Очевидно, саме вживання таких емоційно позначених імен слугувало Бушові-молодшому своєрідним інструментом зовнішньої та внутрішньої політики, що, на його думку, добре спрацьовувало для широких мас.

Цілу низку прізвиськ використовує у своїй дещо дитячо-грайливій формі для своїх політичних ворогів теперішній очільник Білого Дому Дональд Трамп. Трамп атакує у соціальній мережі Twitter північно-корейського лідера Кім Чен Ін з приводу його рішучості придбати ядерну зброю

пейоративним найменуванням *Little Rocket Man* [10]. У метафоро-метанімічному найменуванні *Little Rocket Man* друга складова є результатом зіставлення за реальним зв'язком між керівником держави і зброєю масового враження, а перший компонент характеризує позначувану особу як незначну, негідну людину. Під час президентських перегонів 2016 року Трамп маніпулятивно назвав свою конкурентку Хілларі Клінтон шахрайкою *Crooked Hillary*, посилаючись на використання колишнім державним секретарем особистого сервера в діловому листуванні під час перебування в державному департаменті [11]. Лексема *crooked* змальовує нечесну людину, політичну діячку, яка отримала осуд громадськості і, як наслідок, прогнала вибори.

Президент Дональд Трамп вбачає ворогів і серед своїх співробітників. Так, Трамп піддав жорсткій критиці свого головного стратега Стіва Беннона за зауваження щодо президентської адміністрації, про яку повідомляється в новій книзі Майкла Вольфа *Fire and Fury*, називаючи його «*Sloppy Steve*» через Twitter: «I authorized Zero access to White House (actually turned him down many times) for author of phony book! I never spoke to him for book. Full of lies, misrepresentations and sources that don't exist. Look at this guy's past and watch what happens to him and Sloppy Steve!» [12]. Глузливе прізвисько *Sloppy Steve* утворене від прикметника *sloppy*, що означає недбаллий, необережний і характеризується знаком «-».

Таким чином, у наведених прикладах прізвиські найменування виступають не тільки як імена, які актуалізують певний комплекс характеристик, а й як імена, що визначають певну прецедентну ситуацію.

Висновок. Отже, критичні прізвиська можуть передавати цілу гаму норм поведінки тієї чи іншої групи, а людина, що дістала прізвисько, виступає як негативна модель для інших. І навпаки, за допомогою позитивно маркованих мовних одиниць підноситься роль окремих представників соціальної групи.

Вважаємо, що прізвиська не можна розглядати як просто зручні бірки зі знаком (+) або (-), що вирізняють одного члена спільноти з-поміж інших. Вони відіграють значно більшу роль, стаючи невід'ємною частиною культурних, національних традицій та соціальних пріоритетів того чи іншого народу та потужними знаками комунікативного та інформаційного впливу.

Список літератури:

1. Баранов А. Что сказала ножке Буша страусиная нога? / А. Баранов // Комсомольская правда. – 28 марта 2001 г. – С. 10.
2. Денисова Т. Т. Прозвища как вид антропонимов и их функционирование в современной речевой коммуникации (на материале прозвищ Шумячского и Ершичского районов Смоленской области): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Татьяна Тимофеевна Денисова; Смоленск. гос. ун-т. – Смоленск, 2007. – 195 с.
3. Келле В. Ж. Общественное сознание / [В. Ж. Келле, М. Я. Ковальзон]. – М.: Политиздат, 1966. – 56 с.
4. Социальная лингвистика. К основам общей теории / Юнус Дешериевич Дешериев. – М.: Наука, 1977. – 382 с.
5. Суперанская А. В. Имя – через века и страны / Александра Васильевна Суперанская; отв. ред. Э. М. Мурзаев. – М.: Наука, 1990. – 190 с. – (Литературоведение и языкознание).
6. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition / Anna Wierzbicka. – Oxford: Oxford Univ. Press, 1992.
7. William Davey, Richard MacKinnon, Nicknaming Patterns and Traditions among Cape Breton Coal Miners / William Davey, Richard MacKinnon. – 2001. – Режим доступу до сайт: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/acadiensis/article/view/10749/11489>.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

8. Merriam-webster Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сл.: www.merriam-webster.com.
9. The New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайта: <http://www.nytimes.com/2002/11/27/world/canadian-government-aide-who-called-bush-a-moron-resigns.html>.
10. The Sun [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайта: [<https://www.thesun.co.uk/.../donald-trump-nicknames-rivals->].
11. The Washington Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайта: [<https://www.washingtontimes.com/.../donald-trump-reveals-n...>].
12. The Huffington post [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайта: [<https://www.huffingtonpost.com/.../donald-trump-steve-ban>].

Николенко О.В.

Институт филологии

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ПРОЗВИЩА КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ СИМВОЛЫ**Аннотация**

В статье исследовано, что основной причиной образования прозвищных наименований в английском языке является восприятие человеком окружающей среды как положительно, так и отрицательно – социально-оценочно: при номинации учитывается состояние и роль денотата в социальном поле. Независимо от сферы использования (на уровне микро- или макросоциума) прозвища выполняют ряд социопрагматических функций: социальная идентификация, социальная демаркация, социальный контроль, социальная идентификация, унижение и восхваление.

Ключевые слова: прозвище, лексема, социальный антропоним, коммуникативная стратегия, пейоративная коннотация.

Nikolenko O.V.

Institute of Philology

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

NICKNAMES AS SOCIO-CULTURAL SYMBOLS**Summary**

The article investigates that the main reasons for the nicknames' formation in the English language is the perception of the environment by a person both positively and negatively – socially-evaluated. While nominating, the status and role of the denotate in the society is taken into consideration. Regardless of the scope of use (on the micro or macrosocial level), the nicknames perform a number of sociopragmatic functions: social identification, social demarcation, social control, social identification, humiliation and pejorative connotation.

Keywords: nickname, lexeme, social anthroponym, communicative strategy, pejorative connotation.